

Nizami Gəncəvi yaradıcılığında dünyəvilik...

Xəzangül
şairə, Azərbaycan Yazıçılar Birliyi
Gəncə bölməsinin sədri

Ədəbiyyatın zirvəsi sayılan böyük Nizami, dahi şair olmaqla yanaşı, onun ölməz ideyaları öz dövrünü xeyli qabaqlamış, humanizm, ülvə məhəbbət, fədakarlıq haqqında, ədalətin bərqərar olması uğrunda fəal mübarizə aparmağın yollarını göstərmişdir.

Nizami ədəbiyyatda özünə qədər tədqiq edilməmiş yeni sahələr kəşf etmiş oldu.

Bəşəri duyğuları öz əsərlərində cəmləşdirən, ona görə də həqiqətən bəşəriləşən Nizami! Gəncədə doğulan, Gəncədə yaşayıb-yaradan, özü ilə, sözü ilə Gəncənin də adını, şöhrətini ucaldan Nizami!

870 ildir ki, Nizami ədəbiyyatın ucasında oturub – idrakla, təfəkkürün vəhdətindən irəli gələn poeziyasının qalibiyyət bayrağını dalğalandırmaqdadır. Özü də heç vəchlə unudulmağa, unudulmaq nədir, az da olsa öz dünyasından uzaqlaşmağa rəva görülmür. Nizaminin dediyi kimi, “Yüz illər keçsə də, sorsanız o hardadı, misralarım deyəcək o burdadı”.

O, Gəncədə doğulsa da, bütün dünya ölkələri, bütün millətlər onu hardasa özünükləşdirməyə cəhd edir. Çünki onun əsərləri bütün dünya poeziyasına Nizami ruhunu bağışlayıb.

“Xəmsə”yə daxil olan poemalar özündə Şərq poeziyasının

tarixində yeni səhifə açmış, Yaxın və Orta Şərq ədəbiyyat və incəsənətinin inkişafına böyük təsir göstərmiş və elə indi də göstərməkdədir. Həm də Şərq, tək Şərq deyil, dünya poeziyasının bir çox klassikləri üçün tükənməz ilham mənbəyi olmuşdur. Heç təsadüfi deyil ki, Nizaminin “Xəmsə”sinə çoxlu nəzirlər yazılıb. Görkəmli türk şairləri Əbdürrəhman Cami, Əlişir Nəvai, Xosrov Dəhləvi və Avropa ədəbiyyatından Dante, Höte kimi dahilər, eləcə qeyriləri Nizaminin ilham çeşməsindən su içmişlərdir...

Böyük Nizaminin fəlsəfi, romantik, məhəbbət, tarixi qəhrəmanlıq poemaları rəssamlar üçün də tükənməz ilham mənbəyi olmuşdur və çoxlu incəsənət əsərlərinin meydana gəlməsinə rəvac veribdir.

Türk dünyasının o dövr üçün ən möhtəşəm bucaqlarından sayılan Gəncənin dünyaya bəxş etdiyi, bütün bəşəriyyəti heyran qoyan, qeyri-adi istedadla malik böyük Nizami ilə fəxr etməyə, onunla qürur duymaqda haqlıdır. Onun hər əsərində millətimizin, o cümlədən türk dünyasının adət-ənənələrinə, folkloruna, əxlaq dünyasına tükənməz sevgi və məhəbbəti duyulmaqdadır.

Böyük Nizami türk qadınını ucalardan-ucalara qaldırmış, qadın fədakarlığına, qadın ağılına, qadın sədaqətinə, qadın ismətinə yüksək qiymət vermişdir. Onun Fitnəsi, Şirini, Nüşabəsi, Azadəsi əsl türk qadınlardır. Türk qadını Fitnə o qədər cəsur, o qədər ağıllı, o qədər səbirli qadın surətidir ki, o hətta Bəhram şaha özünün fikirlərini belə təlqin edə bilir...

Nizami öz əsərlərində yeniliklə bərabər, keçmiş də qiymətləndirməyi unutmamağı təlqin edir. O deyir ki, "Keçmişin çil-çirağına daş atmaq, yetimlərin malına əl uzatmaq kimi bir şeydir". Ən başlıcası, o, əsərlərində özünü müdrik bir tədqiqatçı kimi də tanıdıb. Məsələn, "İsgəndərnamə"ni qələmə almazdan əvvəl İsgəndər haqqında kitab kimi yazılı heç bir mənbə tapmayıbdır. Buna baxmayaraq, İsgəndər haqqında yəhudi, nəsrani, pəhləvi dillərində yazılan bütün əlyazmalarından xəbərdar idi. "Yeddi gözəl"i yazanda bütün şahların tarixini birer-birər öyrənibdir.

"Xəmsə"sini oxuduqca onun xalqla, əsnafı daimi təması, kəndlilərlə, dünyagörmüş müdrik qocalarla yaxın olduğunu, xalq yaradıcılığını, doğma Azərbaycan və eləcə, Yaxın Şərqi şifahi ədəbiyyatını, folklorunu yaxşı bildiyi nəzərə çarpır. Onun əməkçi insana sonsuz məhəbbəti, xalq hikmətlərinə doğma münasibəti oxucunu heyretə gətirir. O, həm də doğma ana dilimizin qədr-qiyətini, həm də başqa dilləri bilib öyrənməkdə görürdü. Bir beytində dedi ki:

Saydığım dilləri ətraflı bilən,
Saxlar öz dilini tənə-töhmətdən.

İnsan Nizami dərinliyinə vardığıca, istər-istəməz onun fikir, ağıl, poetik hünərinə mat qalır – bilmirsən, hansı tərəfə dönəsən ki, həyəcanını, öz vurğunluğunu necə, hansı şəkildə ifadə edə biləsən. Sanki, şairin qəlb çırpıntıları, daxili həyəcanı, poetik ilhamı, ilahi duyğuları elə bil səni silkələyir, bir növ özünküləşdirir, bir oxucu kimi istər-istəməz onun quluna-qurbanına çevrilirsən və beləcə qul olmaq, beləcə qurban olmaq insana mənəvi sevinc, mənəvi yüksəklik, izah olunmaz bir rahatlıq gətirir. Bu yerdə mən onu "fikir, söz

tanrısı" adlandırardım. Özü demişkən, "Şeir hücrəsinin özülünü mən qoydum", "Mən şeiri elm, ürfanla birləşdirdim". Bu "söz tanrısı"nın bəndələri kimi biz ona səcdə etməyə borclu yuq. Bundan başqa, Nizamini oxuduqca onun dərdə, niskilə üstün gəlmək bacarığına heyran qalırsan. O, dərdə, çəkdiyi möhnətin hesabına üstün gəlir:

Qana qəltan etsə də, səni zəhmət tikani,
Çalışmaqdan usanma, işə alışdır canı.

Bəzən bizə elə gəlir ki, Nizamini axıracan duya bilmişik. Amma mənə qalsa, onda hələ çox şey pünhandı, gizli. Gəlişigözəl söz xətrinə demirəm: biz onu hələ tamamilə açmamışdıq. Onu açmaq üçün elmlə helmi birləşdirərək, bu birləşmənin vəhdətindən ərsəyə gələn Nizami incilərini bütövlükdə tədqiq etmək gərəkdir. **Çünki o, elə bir zirvədir ki, onun dahiliyi Göylə Yerini bərabərliyi və məhəbbətindən doğulubdur.** Elə bil böyük Nizami özünün kimliyini insanlara tanımaq üçün onlara açar vermişdi. O deyir: "Hər kəs məni görmək istəsə, canımın məğzini yazdıqlarımda görə bilər". Özünün gizliliyini, Nizami sirinini dərkənməzliyini idrakımızın, təfəkkürümüzün hardasa dərk etməsi üçün nə qədər can atsaq belə, əlimizin ona çatmamağı bizə mane olur və bəlkə də, həmişə belə olacaq. O, özü öz yazıları ilə sanki bizə bu yolda kömək etmək istəyir. Deyir ki, – "O kəs ki, hər beytində sənə bir sirr açar, axı o səndən necə gizli qala bilər?" O, hər beytində bir sirr açırsa, deməli o, sirr məcmusudur, bu sirr məcmusu bütövlükdə başa düşdüyümüz-düşmədiyimiz bir aləmdir. Bütövlüyün özü də dünyadır, bütöv bir kainatdır. Ona görə də sirdir, özü də ilahi, mübhəm bir sirr. **Amma fərəhlə, qürurla onu deyə bilərik ki, onun canı canımızdan, qanı qanımızdandır.**

Öz arzumu deyim: mən inanıram ki, bir vaxt xəyalımda canlandırdığım "Nizami şəhərciyi" öz həqiqi libasını geyinib doğma Gəncəmizdə gerçəyə çevriləcək və mən, elə uşaqdan-böyüyə hər birimiz onu görəcəyik.

Bu, mütləq olacaq...

870 ildir bəşəriyyəti öz poetik zirvəsi ilə heyretə qoyan İlyas ibn Yusif ibn Müəyyəzdir - o, nurdur, o, işıqdır, o, böyük Nizamimizdir...